

УДК 351.863

ВИЗНАЧЕННЯ СТАНУ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ Й РЕГІОНУ**Ткаченко Ю.В., аспірант**

Черкаський державний технологічний університет

В данной статье определены проблемы, которые возникают при определении понятия экономической безопасности, автором обоснована целесообразность разработки адекватных экономическим угрозам мероприятий из обеспечения региональной экономической безопасности; а также разработки соответствующей модели обеспечения экономической безопасности с формированием центра тяжести в регионе. Данная модель, по мнению автора, должна учесть уровень экономического развития если не каждого региона страны, то хотя бы группы регионов, близких за экономическим развитием и проблемами, которые возникли перед каждым из них в сфере экономического возрастания и обеспечения безопасности.

In given clause the problems are determined which arise at definition of concept of economic safety, the author proves expediency of development of measures, adequate to economic threats, from maintenance of regional economic safety; and also development of the appropriate model of maintenance of economic safety with formation of a centre of gravity in region. The given model, in opinion of the author, should take into account a level of economic development if not each region of the country, then the groups of regions close behind economic development and problems, which were before each of them in sphere of economic increase and safety.

Вступ. Проведенню економічних реформ у масштабі держави мають передувати попереднє вивчення й моделювання результатів, розуміння й формулювання мети, заради якої вони проводяться, і оцінка можливих як бажаних, так і небажаних соціально-економічних наслідків. Ці загальновідомі постулати не були прийняті до уваги на початку здійснення реформ щодо переходу економіки України від планового господарства до ринкових відносин. У результаті розвалу єдиного народногосподарського комплексу країни, приватизації, зміни форм власності різко знизилася роль держави в регулюванні суспільного виробництва, відбувся значний спад промисловості й сільського господарства; погіршився фінансовий стан, зменшилися інвестиції галузей матеріального виробництва й об'єктів інфраструктури. У зв'язку із цим у сформованих умовах проблема економічної безпеки з позиції взаємодії національних і регіональних інтересів набуває першорядного значення, стає стрижнем усієї економічної політики української держави, задає контури всіх основних політичних рішень, що, у свою чергу, породжує необхідність відповідних наукових досліджень.

На наш погляд, економічна безпека – це не просто поняття, а економічна категорія. Як будь-яка наукова категорія безпека виражає сутність цілого класу однорідних явищ. Тому ми можемо визначити економічну безпеку країни як стан або рівень розвитку національної економічної системи, що гарантує збереження й розвиток цієї системи.

Аналіз останніх джерел. Забезпечення національної економічної безпеки є складовою забезпечення національної безпеки країни в цілому. Не випадково проблема забезпечення національної безпеки перебуває в центрі уваги багатьох науковців та економістів і стала предметом дослідження значної кількості праць. Деякі аспекти проблеми забезпечення економічної безпеки знайшли своє відображення в роботах Бандура С.І., Білоуса О.Г., Варналія З.С., Гальчинського А.С., Геєця В.М., Губського Б.В., Данилишина Б.М., Ермошенка М.М., Жаліла Я.А., Корецького М.Х., Лисицина Є.М., Мунтіян В.І., Невелева О.М., Нижник В.М., Новикової О.Ф., Осовської Г.В., Павлова В.І., Пастернак-Таранушенка Г.А., Сазонця І.Л., Стеченка Д.М., Фащевського М.І., Філіпенка А.С., Чернюк Л.Г., Шлемко В.Т. та ін. Разом із тим певні аспекти даної проблеми потребують додаткового вивчення та доопрацювання, зокрема щодо визначення сутності та критеріїв економічної безпеки.

Метою даної статті є визначення стану економічної безпеки й регіону.

Економічні системи існують на декількох рівнях. Тому варто розрізняти національну економічну безпеку, регіональну економічну безпеку, галузеву економічну безпеку, економічну безпеку господарюючих суб'єктів [1, с. 45].

Однак у зв'язку з тим, що ці види економічної безпеки поглинаються один одним, кожен з різновидів має свою специфіку, яка пов'язана не тільки з масштабом забезпечення економічної безпеки, але й із внутрішнім змістом кожного з видів.

Забезпечення економічної безпеки містить у собі ряд підсистем. Поряд із власною економічною безпекою системи існують: інформаційна безпека економічної системи, техногенна безпека економіч-

ної системи, екологічна безпека економічної системи, науково-технічна безпека економічної системи, а на рівні підприємства – навіть пожежна безпека [2, с. 36].

В контексті нашого дослідження економічна безпека розглядається на рівні національного господарства й регіонального господарства. Економічна безпека національного господарства у свій час опиралася на галузі й галузеву структуру, а утратою галузевої структури в умовах формування ринку економічна безпека повинна опиратися на регіональну економічну безпеку, куди перемістився у зв'язку із цим центр ваги вирішення цієї проблеми.

Якщо говорити про ринкову систему відносин на рівні розвинених індустріальних країнах, то така система в умовах політики повинна мати баланс політичної демократії, з одного боку, й політичного централізму – з іншого. Це на практиці відповідає забезпеченню балансу економічної демократії (ринку) й економічного централізму (плану). Сьогодні в Україні у зв'язку з відсутністю плану, а по суті, й економічного централізму, такого балансу немає. Але й національного ринку, у повному розумінні цього слова, теж немає.

Непрямим підтвердженням цього є доларизація грошового ринку, що використовується на всіх рівнях господарської діяльності. Ця обставина має внутрішню об'єктивну основу – це розвал Радянського Союзу, що одночасно в економічній сфері означала розвал єдиного народногосподарського комплексу, що, у свою чергу, виразилося в ліквідації галузевої структури виробництва.

В умовах галузевої структури господарства підприємства одержували не тільки планові завдання на обсяг виробництва продукції, але й гарантовані поставки сировини й комплектуючих, гарантований збут продукції за гарантованими плановими цінами. Все це лежало в основі забезпечення економічного зростання країни та її національної економічної безпеки.

З розпадом єдиного народногосподарського комплексу галузева структура перестала існувати й гарантувати економічну безпеку. Відбувалася стагнація виробництва, обсяг промислового виробництва за роки реформування скоротився майже вдвічі, обсяг інвестицій – у п'ять разів, певні галузі, наприклад бавовняне виробництво, залишилися без сировини, підприємства збанкрутували й перестали працювати взагалі. Відбулося швидке й багаторазове скорочення бюджетних асигнувань в економіку у зв'язку з різким скороченням доходів державного бюджету, зменшився платіжний потенціал країни. Внаслідок лібералізації цін і їх зростання на первинні ресурси почалася інфляція й збільшилися інфляційні розриви між натурально-речовинними й грошовими потоками, країна перейшла на бартерні розрахунки. Дотепер у багатьох регіонах на великих підприємствах люди не можуть одержати заборгованість із заробітної плати.

У результаті всього цього відбулося зростання витрат виробництва, а отже, оптових і роздрібних цін. Приватизація майже 80 % виробничих фондів привела до відпливу фінансових ресурсів зі сфери виробництва в сферу обігу, у тому числі – спекулятивного й навіть за кордон.

Все це зрештою до середини 1990-х років призвело до загальноекономічного спаду й повної зупинки багатьох підприємств, що функціонували раніше в галузях.

У цій ситуації вихід із системної кризи, що охопив економіку України, полягає, на наш погляд, у поділі великих і надзвичайно великих підприємств на взаємодоповнюючі одна одну, але самостійні виробничі одиниці (за принципом аутсерсингу); у розвитку малого підприємництва і створенні, по суті, нової форми підприємств, які, спираючись на мале підприємництво, забезпечують завершення виробництва продукту для ринку.

Отже, як зазначалося вище, центр ваги переходить, таким чином, з розвитку галузей у розвиток регіонів країни. Це пов'язано ще й з тим, що саме в регіонах зосереджені реальні фактори нециклічного розвитку виробництва (демографічні, екологічні, ресурсні). І оскільки всі вони (регіони) суттєво відрізняються один від одного, у кожного з регіонів існує свій потенціал виходу із кризи, свій потенціал економічного підйому, і, відповідно, свій потенціал гарантій від порушення економічної безпеки, тим більше що ринок сам по собі не створює основи для соціальної єдності країни й зміцнення національної економічної системи, що ґрунтується на солідарності.

До цього можна додати, що сьогоднішній „ринок” України не може забезпечити науково-дослідну роботу. Це можуть зробити тільки регіони, використовуючи власні ресурси. Ринок, та й сучасна українська держава, не вирішують також ряду довгострокових проблем, пов'язаних з інвестуванням й значним строком окупності інвестицій. Аналогічно сам ринок та й сама по собі держава не забезпечують необхідного розвитку сфери освіти, соціального захисту населення, соціальної інфраструктури. Це можуть зробити тільки регіони, та й то лише в межах наявних ресурсів.

Фактично сьогодні на території країни поряд з національним ринком, який ще тільки формується, існують регіональні ринки, у рамках яких існують локальні ринки. Все це означає, що центр ваги господарсько-економічної діяльності перемістився з національного рівня на регіональний рівень.

Сьогодні активно формується внутрішня й міжрегіональна системи взаємозв'язків і взаємовідносин у сфері економічної діяльності. В Україні все це доповнюється ще й тим, що територіально регіони не лише віддалені один від одного, але й мають різні природно-економічні ресурси, володіють різним трудовим потенціалом, різними обсягами економічного обороту ресурсів і навіть мають різні регіональні інтереси.

У цьому випадку змінюється й модель забезпечення економічної безпеки: з національного рівня заходи у цій сфері переміщуються на регіональний рівень.

Можна сказати, що регіони України набувають все більшої значимості для вирішення й реалізації ідеї національної єдності, блокування сепаратистських тенденцій, припинення дезінтеграційних економічних процесів, які нині почали проявлятися в значних масштабах.

Забезпечення економічної безпеки на регіональному рівні пов'язано ще й з тим, що різні регіони перебувають на різних рівнях розвитку економіки [3, с. 214]. Ця обставина відіграє значну роль у реалізації відновлення колишніх схем, обсягів і форм економічних зв'язків. Така, як у плановому господарстві, реінтеграція економічних регіональних суб'єктів і зв'язків вже неможлива. Необхідний новий тип і новий механізм регіонального співробітництва. Основою цього механізму повинне стати збереження вже створених і впровадження нових господарських структур із залученням не тільки вітчизняного, але й закордонного капіталу, а також використання нових різновидів територіальної організації продуктивних сил.

У результаті виникає небезпека переміщення господарських ресурсів з одного регіону в інший. Зокрема, мова йде про переміщення активних трудових ресурсів, які з економічно нерозвинених регіонів з низькою заробітною платою мігрують у сильні регіони з високою заробітною платою.

Міграція населення може обернутися знелюдненням господарських територій і створенням серйозних загроз економічній безпеці не тільки регіону, але й країни в цілому.

Для припинення такого роду тенденцій необхідні відповідні заходи у сфері забезпечення економічної безпеки регіонів. Деякі регіони йдуть по шляху введення адміністративних обмежень. Однак вирішити економічні проблеми адміністративним шляхом найчастіше не вдається, а якщо сьогодні й вдається, то ненадовго.

Вирішення проблеми, на нашу думку, полягає в розробці адекватних економічним загрозам заходів із забезпечення регіональної економічної безпеки; у розробці відповідної моделі забезпечення економічної безпеки із формуванням центру ваги в регіоні. Дана модель повинна врахувати рівень економічного розвитку якщо не кожного регіону країни, то хоча б групи регіонів, близьких за економічним розвитком і проблемами, які постали перед кожним з них у сфері економічного зростання й забезпечення безпеки.

У зв'язку із цим доцільним є визначення економічної безпеки регіонів з урахуванням переходу від галузевої до регіональної моделі розвитку, з урахуванням критичних точок економічної безпеки, специфічних для кожного з регіонів або для кожної із груп регіонів, з урахуванням можливостей державного регулювання ринкових відносин, які в різних регіонах різні.

Перша проблема, що виникає при визначенні економічної безпеки, – виявити, де ж закінчується допустима економічна діяльність підприємств і виникає перехід до неприпустимої економічно небезпечної діяльності. Для реалізації цієї функції необхідно сформулювати подання й дати кількісну характеристику граничних значень показників економічної безпеки.

Граничні значення повинні володіти кількісною характеристикою насамперед тому, що ті самі дії, ті самі результати таких дій в одних кількісних обсягах безпечні для функціонування економічної системи й здоров'я населення регіону, а в інших створюють загрозу існуванню економічної системи та її розвитку [4, с. 55]. Наприклад, рівень заробітної плати має ознаки такого роду граничних показників. Тому існує показник мінімальної заробітної плати, встановлений законом.

Вище вже йшла мова про те, що значні розриви в заробітній платі працівників приблизно тієї самої кваліфікації, але які мешкають і працюють у різних регіонах країни, викликають економічно необгрунтоване, з точки зору регіону й держави, прагнення до міграції з одних регіонів в інші. Але знелюднення, що виникає в результаті, в окремих регіонах, породжує можливість і прагнення до незаконної міграції працездатного населення із суміжних районів інших держав.

У різних виданнях такі граничні показники економічної безпеки називаються по-різному. Одні вважають, що такі граничні показники є критеріями економічної безпеки, інші називають їх індикаторами економічної безпеки, треті вважають, що це коефіцієнти економічної безпеки.

Зупинимося на перших двох. Згідно з визначенням, критерій – це кількісна характеристика граничного показника в будь-якій системі оцінок, а індикатор – це найчастіше, як визначають словники, прилад або реактив, що реагує на зміну навколишнього середовища за певними параметрами. Таким

чином, будь-який індикатор передбачає, насамперед, визначення критерію переходу з одного стану в інший [5, с. 112].

Тому, на наш погляд, доцільніше застосовувати термін „критерій економічної безпеки”, розуміючи під цим граничне значення кількості будь-якої певної якості, порушення якої веде вже не до кількісних змін, а до якісних змін у самій системі. Для прикладу можна уявити собі критерій, при порушенні якого система змінюється, набуваючи якісно нових характеристик.

Там, де мова йде про економічні критерії, варто розглядати не лише валові характеристики (показники), а насамперед економічні характеристики тих або інших процесів і явищ, які ми визначаємо з розрахунку на душу населення.

До таких критеріїв – граничних показників – варто віднести валовий регіональний продукт на душу населення, коефіцієнт зайнятості в регіоні, відношення непрацюючого населення до чисельності працюючого населення в середньому за рік, виражене у відсотках, показник доходів на душу населення, показник середньомісячної заробітної плати тощо. При цьому варто відрізнити характеристики, що визначають економічну незалежність регіону від економічної безпеки регіону.

Економічна незалежність визначається наявністю власних економічних ресурсів, економічна безпека визначається характеристиками реального стану показників щодо їхніх граничних значень.

Іншим важливим критерієм економічної безпеки є коефіцієнт рівня життя населення. Тут граничні значення були визначені в такий спосіб. Частка громадян, що мають доходи нижче прожиткового мінімуму, не може перевищувати 7 % від загальної кількості населення. Розрив між доходами десяти відсотків найбільш забезпеченого населення і десяти відсотків найменш забезпеченого не повинен бути більшим, ніж у вісім разів.

Третя група критеріїв економічної безпеки – це показники фінансового стану: обсяг внутрішнього боргу не повинен бути більше 30 % від валового внутрішнього продукту, обсяг зовнішнього боргу – не більше 25 %, дефіцит бюджету – не більше 5 %, обсяг іноземної валюти в готівковій формі – не більше 25 % від обсягів наявних гривень і т.д.

Висновки. Перевищення названих показників створює загрозу економічній безпеці країни, у цьому випадку України. Але до цього варто додати, що в регіонах України кількісні характеристики реально існуючих показників за названими вище критеріями значно відрізняються один від одного. Іншими словами, економічна безпека в регіонах України сьогодні перебуває на різних рівнях і тому потребує різних форм і методів забезпечення безпеки економіки регіонів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барабин В.В. Экономическая безопасность государства. – М.: Аванти, 2001. – 188 с.
2. О.М. Головінов, М.С. Горожанкіна, Л.І. Дмитриченко, Л.А. Дмитриченко, Г.П. Жемчужнікова. Соціальна політика та економічна безпека / Донецький держ. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського / Є.І. Крихтін (заг. ред.). – Донецьк: Каштан, 2004. – 335 с.
3. Губський Б.В. Економічна безпека України: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення. – К., 2001. – С. 214-215.
4. Жаліло Я.А. Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика: Монографія. – К.: НІСД, 2003. – С. 53-87.
5. Пастернак-Гаранушенко Г.А. Економічна безпека держави. Методологія забезпечення: Монографія. – К.: Київський економічний інститут менеджменту, 2003. – 320 с.